

<http://esthetica.nge.nl/#/lopende-jaargang/?sel=3&subsel=9&id=89>

De medeplichtigheid van de kijker: tweede vorm van dialogische beeldcommunicatie

In de metalinguïstische functie van communicatie is de communicatie zelf onderwerp van de communicatie. Metz spreekt over een reflexief terugbuigen van het beeld.

Registratie Orgaan Nederland is bezig met een inventarisatie van illegalen in Nederland. Ook als u niet illegaal bent wijzen wij u erop dat u dit formulier dient te retourneren. Geef antwoord op de vragen en stuur het formulier per omgaande retour.

*Aankruisen betekent op u van toepassing is. *Deze vragen zijn niet verplicht. Indien u het Nederlands niet moeitig kunt spreken en u hulp bij vragen bij een buurman / -vriend.

Aangifte

Bent u illegaal? ja nee Geenacht NI V

Voornaam: _____

Achternaam: _____

Nationaliteit: _____

Adres: _____

Postcode: _____

Woonplaats: _____

E-mail adres: _____

Van hoeveel mensen in uw omgeving weet u dat zij illegaal zijn?

Wat bent u voorvan deze illegalen? meerdere antwoorden mogelijk

vriend werkgever kennis familie verhuurder klant

buurman / -vriend* anders, nl. _____

Van hoeveel mensen in uw omgeving vermoedt u dat zij illegaal zijn?

Wat bent u voorvan deze (vermoedelijke) illegalen? meerdere antwoorden mogelijk

vriend werkgever kennis familie verhuurder klant

buurman / -vriend* anders, nl. _____

Wilt u deze (vermoedelijke) illegalen aangewezd? ja nee

Waarom doet u deze aangifte? _____

Ik verklaar deze aangifte gedaan, enkel en zonder voorbehoud te hebben ingevuld. _____

datum: _____

handtekening: _____

fig. 3. Martijn Engelbregt. EGBG (2003).

Als ultiem voorbeeld van een dergelijk project van metacommunicatie geldt een van de projecten van EGBG (Engelbregts Gegevens Beheer Groep), en wel Het illegalenformulier. In dit formulier richt een officiële instantie zich via een officieel formulier tot de burger met vragen als 'Van hoeveel mensen in uw omgeving weet of vermoedt u dat zij illegaal zijn?' Het beeldende van het ontwerp betreft niet zozeer de uitbeelding maar de vormgeving van het formulier. Hierdoor lijkt het zo op de bekende formulieren van de overheid dat de kijker er als vanzelf een officiële, dus macht representerende, instantie aan koppelt. Zelfs zonder dat deze genoemd hoeft te worden, wordt deze als betekenseffect van de vormgeving naar voren geschoven. De vormgeving representeert hier dus de geïmpliceerde zender. In het formulier wordt de burger, de geïmpliceerde ontvanger, gevraagd de illegale mede-Nederlander officieel aan te geven.

Het formulier kent echter twee ontvangers: een die begrijpt dat de communicatie fake is en een die dat niet door heeft. Voor de metacommunicatie is de eerste van belang. De tweede echter onderstreept de interpretatie van de eerste. De tweede hier genoemde geïmpliceerde ontvanger is degene die het formulier decodeert overeenkomstig het erin aangebrachte programma: de vormgeving, het taalgebruik, de structurering van de informatie en de vragende vorm. Hij antwoordt op de vragen, voldoet

aan het verzoek, voltrekt het programma. De eerste geïmpliceerde ontvanger van de boodschap transcendeert het programma. Hij voert het programma niet uit want hij onderkent de overdrijving en hij snapt dat het ontwerp via de communicatievorm van het formulier een uitspraak doet over 'officiële' en machtgelegitimeerde communicatie in onze maatschappij. Het ontwerp zegt: we leven in een maatschappij waarin het een mogelijkheid is dat de overheid haar burgers vraagt om een ondergedoken persoon aan te geven. De overheid heeft daarvoor een machtig en dwingend instrument: het formulier. Het formulier is een programma en werkt als een programma. Het is een script.

Al in eerdere uitingen zoals in een in 2000 in de VPRO-gids verschenen Tegenscript laat EGBG zijn interesse blijken voor het dwingende karakter van het script. De lezer van de VPRO-gids krijgt een tegenprogramma aangeboden om het programma van de telefonische enquête om te keren. Het tegenscript is gebaseerd op het omkeren van de rollen. Het is een grafisch schema met letters, kleuren, lijnen en pijlen dat gebruikt kan worden om vragen terug te vuren naar telefonische enquêteurs, die zelf gebruikmaken van een 'telescript'. Wanneer een avond door zo'n telefoontje verpest dreigt te raken, draait de Tegenscriptgebruiker de rollen eenvoudig om: 'Doet u dit werk fulltime? Krijgt u vrij als u naar de tandarts moet?'

Het illegalenformulier vraagt een vergelijkbare tegenactie van degene die het formulier wel als echt bestempelen. Het vraagt de ontvanger om *niet* de plaats in te nemen van de geïmpliceerde ontvanger. EGBG hoopt dat de ontvanger die het formulier als echt beschouwt toch weigert het programma uit te voeren. Het feit dat sommige mensen toch het formulier echt hebben ingevuld, onderstreept echter alleen maar de uitspraak. Communicatie is gebaseerd op ingesloten programma's (genres) waarin ook als vanzelf een bron aan gekoppeld wordt. Hierdoor hebben deze programma's macht over de ontvanger.

Het moge duidelijk zijn dat EGBG een 'Kunstler' is. Hij zet de communicatie te kijk via een ingenieus spel van vervreemding. Hij speelt een spel met de code waarmee hij haar te kijk zet. Hiermee brengt hij een soort bewustwording over communicatie op gang. Engelbregt vervreemdt de communicatie zelf, en maakt daarbij gebruik van retorische procédés als omkering en overdrijving. Wat echter van belang is om te onderstrepen is het volgende: in deze omkering en overdrijving van de codes van de beeldtaal en beeldgenres wordt zichtbaar dat communicatie een constructie is. In de constructie wordt de maker van de boodschap, degene die verantwoordelijk is voor de constructie zichtbaar. In de metacommunicatie is het de veronderstelde maker die zich richt tot de metalinguïstische kijker als een soort medeplichtige. In de metalinguïstische daad verklaart de maker dat

inzicht in de constructie niet alleen aan hem voorbehouden moet zijn, maar ook aan de kijker.

Het is alsof ze beiden aan dezelfde kant van de code komen te staan. Flusser benadrukt het belang hiervan voor de omverwerping van de dominantie van de discursieve communicatie. "Kwamen we namelijk <achter>> de betekenis van de codes dan stonden we opeens <<achter>> alles wat we voorheen geloofden" (Flusser 1998:226). In het programma van Engelbregt trappen, betekent een gelovige willen blijven en daarmee geen verantwoordelijkheid nemen.